

ISRAËL EN DE PALESTIJNEN

Israël en de Palestijnen

Een dispuut tussen vrienden

Wilken Veen

Er zullen weinig kwesties zijn waarover de meningen van de Nederlanders en met name van het christelijke volksdeel zo verdeeld zijn als over de kwestie van Israël en de Palestijnen. De meeste discussies daarover zijn volstrekt onvruchtbaar, omdat er standpunten worden ingenomen die onverzoenlijk zijn en de deelnemers aan die discussie ook maar zelden proberen het standpunt van de andere partij te begrijpen. Daarom ben ik als predikant van het Leerhuis Amsterdam Tenach en Evangelie buitengewoon gelukkig dat binnen ons leerhuis nu al weer meerdere jaren met grote regelmaat gesprekken over dit thema worden georganiseerd, die niveau hebben en waarbij wél naar elkaar geluisterd wordt. Deze bijeenkomsten worden voorbereid door een vriendengroep bestaande uit Johan Snoek, Maarten den Dulk, Dick Boer en Anton Wessels, waarbij ik in 2007 aan mocht sluiten. We zijn het bepaald niet in alle opzichten met elkaar eens, maar delen wel een aantal uitgangspunten. We voelen ons – zij het op een verschillende manier – verbonden met het Joodse volk en erkennen het bestaansrecht van de staat Israël. Tegelijkertijd staan we ook allemaal – en ook dat elk op zijn eigen wijze – zeer kritisch ten aanzien van de politiek van de staat Israël. Een indruk van die overeenkomsten en verschillen van opvatting kunt u terugvinden in het recent bij Skandalon verschenen boek van Johan Snoek, *Joodse en Palestijnse tranen*. Ook zijn hierboven genoemde vier vrienden schreven een bijdrage om Johan te feliciteren met zijn negentigste verjaardag.

Op verzoek van Maarten den Dulk zal ik het in dit artikel vooral hebben over de verschillen in opvatting tussen Johan Snoek en Dick Boer. Daarover werd in Amsterdam vorig jaar een heel goed debat gehouden, waarvoor beiden een aantal spannende stellingen formuleerden. Het was voor mij als moderator van dat debat een ‘voorbeeldig dispuut’, in die zin dat Barths these dat polemiek liefde is (wat overigens lang niet altijd waar is), hier voelbaar werd bewezen en omdat het de mogelijkheid bood voor de aanwezige toeschouwers, die na de pauze natuurlijk zelf ook volop deel mochten nemen aan het debat, hun eigen meningen kritisch tegen het licht te houden en waar nodig bij te stellen.

De inzet van het debat was de vraag naar de betekenis van de onopgeefbare verbondenheid met Israël

zoals die verwoord is in de kerkorde van de Protestantse Kerk van Nederland. Beiden, Johan Snoek en Dick Boer, worstelen met dat begrip, maar doen dat op een verschillende manier. In de stellingen van Dick Boer wordt een hartstochtelijke poging gedaan om (ik zou bijna zeggen tegen alles in) te komen tot een positieve formulering van wat die verbondenheid betekent. Bij Johan Snoek zien we vooral een poging om in stellingen vast te leggen wat onopgeefbare verbondenheid in ieder geval niet zou mogen betekenen. Hij zegt als het ware: ‘Onopgeefbare verbondenheid, jazeker, als maar niet...’ De stellingen lopen niet helemaal parallel, maar voldoende om ze stuk voor stuk (beiden leverden er vier aan) naast elkaar te leggen en de verschillen in opvatting, maar ook de onderlinge verwantschap duidelijk te maken.

De onopgeefbare verbondenheid

DICK BOER:

‘Onopgeefbare verbondenheid met het volk Israël’ is geen ander woord voor de verbondenheid die wij in het algemeen onze medemensen schuldig zijn. Zij is gebaseerd op de onopgeefbare verbondenheid van JHWH met juist dit volk. Hij heeft dit volk en geen ander ertoe bestemd zijn volk te zijn, niet vanwege zijn morele verdienste maar ‘sola gratia’, door genade alleen. Het is een zoon van Israël, een Jood, die dit verbond vervuld heeft door zijn vader, de vader van zijn volk, te bidden: vader, vergeef het hun, zij weten niet wat zij doen. Wie deze zoon belijdt als de belichaming van het Woord van deze God kan niet anders dan de eigen onopgeefbare verbondenheid met dit volk belijden. De kerk die dat doet, staat of valt met deze belijdenis. Zou God zijn verbondenheid met dit volk wel hebben opgegeven, dan was ook de kerk, dan waren ook wij, dan waren alle mensen verloren.

JOHAN SNOEK:

Terecht achten christenen zich onopgeefbaar verbonden met het volk (niet: de staat) Israël, want dankzij Gods trouw en genade is en blijft het Joodse volk ‘het volk van de profeten, de stam van het verbond’. ‘...God blijft de vaderen liefhebben, omdat hij de aartsvaders heeft uitgekozen. De genade die God schenkt neemt hij nooit terug, wanneer hij iemand

Hoe verhouden loyaliteit met en kritiek op Israël zich tot elkaar? Bij veel christenen slaat de weegschaal door naar de ene kant en verdwijnt de andere kant vrijwel uit het zicht; een zinnig gesprek met gelovigen voor wie de weegschaal naar de andere kant doorslaat, blijkt dan onbegonnen werk. Het kan ook anders, getuige een publiek debat dat Dick Boer en Johan Snoek onlangs voerden en waarvan hier verslag wordt gedaan.

Dr. W. Veen is aan de Protestantse Kerk van Amsterdam verbonden als predikant voor het Leerhuis Amsterdam Tenach en Evangelie.

roept maakt hij dat niet ongedaan' (Rom. 11:28b-29).

Evenwel was en is het volk Israël niet beter of slechter dan andere volken en het wordt dan ook telkens gewaarschuwd door de profeten wanneer het het grote gebod uit de Tora (Heb uw naaste lief als uzelf) overtrad (zie bijv. Amos 3:1-2; verg. Rom. 2:9, 11).

Strikt genomen spreken de stellingen elkaar niet tegen, maar de insteek verschilt en ook de heftigheid. Voor Dick Boer is het van wezenlijk belang dat deze opmerking in de kerkorde staat en hij noemt het zelfs een *status confessionis* (een belijdenis, waarmee de kerk staat of valt). Hoewel beiden het nadrukkelijk hebben over 'het volk Israël', zegt Johan Snoek er nadrukkelijk bij – hij onderstreept het zelfs –: niet de staat! Die nadrukkelijkheid lees ik niet bij Dick Boer en ik neem eigenlijk aan dat hij dit met opzet niet wil onderstrepen, want als het merendeel van de vertegenwoordigers van het Joodse volk zichzelf (tenminste ook) begrijpt als de staat Israël, kunnen wij daar dan aan voorbijgaan? 'Natie of notie', met die woorden werd die discussie in de regel aangeduid en traditioneel koos de zogeheten Amsterdamse School (waarmee Dick en ook de schrijver van dit artikel zich ten minste verwant voelden) voor 'notie'. Het is vooral Friedrich-Wilhelm Marquardt geweest die ons duidelijk maakte dat het niet om de (bijbelse) notie Israël ging, maar om concrete, levende mensen; natie dus, wat minstens volk inhoudt, maar niet uitsluit dat het ook met de staat te maken heeft. Ook Johan gaat het niet om de notie, maar om de natie, het volk, maar hij sluit de staat nadrukkelijk uit, hoewel hij herhaaldelijk heeft gezegd dat het bestaansrecht van Israël ook voor hem buiten kijf staat.

Hoe krijgt die verbondenheid vorm?

DICK BOER:

De belijdenis van deze 'onopgeefbare verbondenheid', in de vroege kerk vanzelfsprekend, is al in de oecumenische geloofsbelijdenissen niet meer te vinden. Dat de PKN deze belijdenis in haar kerkorde heeft opgenomen is dus niet de bekrachtiging van een verbondenheid die zij metterdaad bewezen heeft. Het is op z'n best een ernstig voornemen. De verbondenheid dient nog bewezen te worden en wij moeten accepteren dat de Joden deze belijdenis met de nodige scepsis, ja argwaan zullen benaderen. Bedacht moet worden dat de kerk eeuwenlang nauwelijks de Joden zelf aan het woord heeft laten komen. Nu zich onbedacht in de zogenaamde joods-christelijke dialoog te storten is daarom eerder een blijk van arrogantie dan van oprechte belangstelling. Het eerste wat de kerk te doen staat is zichzelf voor die dialoog te kwalificeren door eindelijk eens serieus naar de Joden te luisteren.

JOHAN SNOEK:

Het moderne zionisme heeft vanaf het begin tot nu

toe als één van zijn oogmerken gehad de ontrecting van de in het toenmalige Palestina wonende Arabische bevolking (dagboek van Herzl, juni 1895). Zoals Joodse historici hebben aangetoond, blijkt uit dagboek en persoonlijke correspondentie van Ben Goerion dat hij lang voor 1948 een 'etnische zuivering' voorstond die onder zijn leiding in de jaren 1947-1949 gewelddadig en soms op gruwelijke wijze is uitgevoerd. In het verlengde daarvan ligt de kolonisatie van het in 1967 bezette gebied, die door alle Israëlische regeringen hetzij oogluikend werd toegestaan, hetzij openlijk werd bevorderd.

Hiertegen heeft zich zowel binnen als buiten Israël een minderheid van het Joodse volk verzet in woord en daad, tot op de dag van vandaag. Zij staan daarmee in de lijn van de profeten en verdienen onze steun, juist ook vanwege de 'onopgeefbare verbondenheid'.

Waarom kritiek op Israël, en niet op bijvoorbeeld Darfur? 'Juist vanuit onze verbondenheid met de weg van Israël mogen wij niet verzwijgen dat wij op grond van ons verstaan van Wet en Profeten de huidige weg van Israël als heilloos moeten beschouwen' (Raad van Kerken in Nederland, juni 1982). Toen Nederland in de fout ging (Indonesië), had het recht op onze kritiek. Tamar Yaron: 'Als je van je land houdt moet je het kritiseren.'

Bij de tweede stelling lijken de meningen verder uit elkaar te lopen. De vaststelling dat de verbondenheid met Israël een zaak van belijdenis is, brengt Dick ertoe vervolgens even pas op de plaats te maken. Werkelijke verbondenheid sluit kritiek niet uit, maar betekent in de eerste plaats dialoog, een echt gesprek en dus van onze kant vooral luisteren. *Confessio* betekent belijdenis en dat houdt ook schuldbelijdenis in. Als wij onze verbondenheid belijden, belijden wij ook onze historische schuld dat wij ons eeuwenlang niet verbonden hebben! Johan heeft met het slot van zijn eerste stelling al de aanloop genomen om in de tweede stelling over te gaan tot zijn kritiek op dit volk, dat niet beter of slechter is dan andere volken. Inhoudelijk is tegen deze kritiek niets in te brengen. Israël, het volk Israël, het zionisme is altijd uit geweest op een 'Joodse staat' en dat is Israël dan ook geworden. Een politiek van etnische zuivering was daarvan het gevolg en dat moeten we kritiseren. Daarover zijn beiden het zeker eens, maar hoe uit je deze kritiek en hoe ga je om met degenen die hier aanstoot aan nemen?

Auschwitz

DICK BOER:

De 'onopgeefbare verbondenheid' wordt niet in een historisch vacuüm beleden, maar na Auschwitz. De kerk zal moeten erkennen dat wat Auschwitz voor de Joden betekent, voor haar niet te bevatten is: er, een-

voudig omdat je Jood bent, absoluut niet te mogen wezen. Dat wil concreet zeggen dat de kerk er alles aan doen zal om de Joden niet het gevoel te geven dat zij nog steeds of opnieuw bang voor ons moeten zijn. De wijze waarop kritiek op de staat Israël wordt geformuleerd laat het daaraan nogal eens ontbreken. Het is de (voor je het weet) antisemitische toon die de muziek maakt.

JOHAN SNOEK:

Wij Nederlanders herinneren ons de Shoah, die onvoorstelbaar grote ellende bracht over het Joodse volk. Evenwel mag de Shoah niet ge(mis)bruikt worden om onrecht dat in onze tijd geschiedt, te ontkennen of goed te praten.

Kritiek op Israël's politiek wordt soms in verband gebracht met antisemitisme. Zo indertijd Hilterman tegen de socioloog Van Doorn in de NRC. Dat is een kwalijke zaak. Al dient de criticus zichzelf te onderzoeken: is er bij mij 'een heilloze weg'.

'Don't mention the war' is door John Cleese een klassieker geworden, maar hoe we het ook wenden of keren, het gaat niet lukken. De hele discussie over de staat Israël is historisch en inhoudelijk onlosmakelijk verbonden met Auschwitz. Betekent dit (zoals bij Dick) terughoudendheid om niet antisemitisch begrepen te worden of moet je (zoals Johan doet) onmiddellijk duidelijk maken dat Auschwitz niet misbruikt mag worden. Beiden hebben hun gelijk: Auschwitz wordt misbruikt en ja, er is ook een formulering van kritiek op Israël die niet vrij van antisemitisme is. Ooit, het was nog in de tijd van Begin, liep ik mee in een demonstratie tegen de politiek van Israël; op het Rokin maakte een deel van de betogers zich los van de stoet om de ruiten bij El Al in te gooien (dat waren immers ook Joden), ik ben spoorwegs naar huis gegaan en heb nooit meer meegelopen in een dergelijke betoging. Later verdedigde iemand deze actie omdat het er niet om ging dat het ook Joden waren, maar omdat het een instelling was van de Israëlische staat. Ze hebben me daar niet mee kunnen overtuigen.

Hoe uiten we onze kritiek? Wat staat ons te doen?

DICK BOER:

'Onopgeefbare verbondenheid' betekent ook erkennen dat kritiek op de Joodse staat het merendeel van de Joden pijn doet. Dat kan geen reden zijn om deze staat de noodzakelijke kritiek te besparen. Maar het moet voor de kerk wel reden zijn om deze kritiek zo te uiten dat het begrip voor deze pijn – en voor het trauma dat deze pijn veroorzaakt – blijkt. Zij zal zich in dit verband ook hebben te onthouden van wat heet 'profetische kritiek'. De profeten van Israël kritiseerden vanuit de verbondenheid met hun volk. Dat komt de kerk, gezien haar geschiedenis, niet toe.

JOHAN SNOEK:

Het Westen (de VS en Europa) beweert te bemiddelen in het Israëlisch-Palestijns conflict maar meet met twee maten: enerzijds boycot het Hamas omdat dit niet bereid is Israël te erkennen en geweld af te zweren; anderzijds laat het toe dat Israël verder bouwt aan de muur en de Joodse koloniën uitbreidt; ofschoon het uitoefenen van druk naar twee kanten nodig is en de EG die druk met economische middelen kan uitoefenen.

Wat kunnen u en ik doen?

- a. werken aan eigen bewustwording;
- b. steun aan bijv. Betsèlèm en aan een actie als 'Stop de bezetting';
- c. het gebed.

Voorzichtigheid geboden, zegt Dick Boer. Geen profetische kritiek, die mantel past ons niet, omdat we zo lang de daarvoor noodzakelijke liefde (die door alles heen eigen was aan de profeten) niet hebben opgebracht. Johan vreest een te grote terughoudendheid. Hij vindt dat Europa en de kerken te weinig druk uitoefenen op de staat Israël. Johan is – zoals hij eerder in een artikel in *Ophef* al eens uiteen had gezet – voorstander van het gesprek met Hamas. Hamas zit er, omdat er niet werd gekomen tot een akkoord met de PLO. Als er geen overeenkomst wordt gesloten met Hamas... Toch proef ik ook een zekere terughoudendheid bij Johan Snoek wanneer hij formuleert wat we kunnen doen. Eigen bewustwording en steun aan kritische Joodse organisaties. En het gebed ten slotte, waarin we ook uiting kunnen geven aan het dilemma waarvoor we met elkaar staan.

Deportatiewagon in museum Yad Vashem.
Foto: Piet van Midden